

En kartläggning

av träningsvanor och doping i Kalmar 2007

David Hoff & Erik Hengren
Humanvetenskapliga institutionen
Högskolan i Kalmar
April 2008

Förord

Sedan 1992 då Sverige som första land i Europa fick en lag rörande dopningsmedel, Lag (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel, har antalet brott med denna lag stadigt ökat. Sedan 1999 har antalet misstänkta och lagförda personer mer än fördubblats (CAN 2006). Problemet med doping förvärras av att det har lägre prioritet än narkotikabrott, hos polisen och tullen. Detta förklaras av de lägre straffsatserna för dopingbrott (Moberg & Hermansson, 2006).

Missbruket av anabola androgena steroider (AAS) och andra dopingpreparat antas ha ökat i Sverige, mot bakgrund av Tullens allt mer omfattande beslag av dopingpreparat (Moberg & Hermansson, 2006). Det är inte längre ett problem som endast omfattar idrotten.

År 2007 startades ett antidopingprojekt i Kalmar – ”Kalmar växer utan doping”. Detta är ett interventionsprojekt som framförallt arbetar med utbildningsinsatser riktade mot målgrupperna: elever i grund- och gymnasieskola, ungdomar i idrottsföreningar samt personer som styrketränar på gym. ”Kalmar växer utan doping” beställde föreliggande studie av Högskolan i Kalmar, som ett första led i utvärderingen av interventionen – en s.k. baseline-studie. Studiens resultat har även utgjort utgångspunkt för antidopingarbetet. Projektledare för studien har varit David Hoff, vid Humanvetenskapliga institutionen. Arbetet har genomförts tillsammans med Erik Hergren, Max Hansson och Erik Wesser, samtliga verksamma vid Humanvetenskapliga institutionen, Socialt arbete vid Högskolan i Kalmar. Enkätdesign, databearbetning och sammanställning av materialet har utförts av Erik Hergren, som också varit medförfattare till rapporten. Kartläggningen ska följas upp och upprepas i oktober 2009, i en effektevaluering av interventionsprojektet ”Kalmar växer utan doping”.

Innehåll

Sammanfattning	3
Inledning	4
Tillvägagångssätt	5
Kort Historik	6
Nationella kartläggningar	6
Kartläggningens resultat	7
Skolelevers träningsvanor	7
Skolelevers attityder till doping	8
Skolelevers erfarenheter av doping	9
Gymbesökares träningsvanor	10
Gymbesökares attityder till doping	10
Gymbesökares erfarenheter av doping	11
Sociala faktorer sammanhängande med doping	15
Ålder och missbruket	15
Socioekonomiska samband med missbruket	15
Etnicitet och doping	16
Genus och doping	17
Prestation och manlighet	18
Doping och kosttillskott	18
Referenslista	20

Sammanfattning

De resultat som framkommit i studien påvisar en ökad användning av dopingpreparat bland skolelever sedan en tidigare mätning 1994 (CAN 1994). 2 procent av skoleleverna i Kalmar uppgav att de någon gång använt någon form av dopingpreparat.

Frekvenserna av bruket bland gymbesökare är högre än vad som framkommer i totala populationsstudier. Av de tillfrågade visade det sig att 4 procent använt någon form av dopingpreparat. Särskilt högt var missbruket bland dem som idkade ”kampsport” och ”kraftsport” parallellt med gymträning.

Socioekonomiska faktorer som sysselsättning och bostadstyp påverkade frekvensen i viss grad. Även tidigare undersökningar har påtalat att sociala faktorer som utbildning och sysselsättning har en betydelse vid användning av dopingpreparat.

Ytterligare variabler som i denna kartläggning påverkat användningsfrekvensen är ålder, etnicitet och genus. Missbruket av doping på gym är vanligast i åldersspannet 31-35 år; utav dessa hade 15 procent någon gång använt doping. Resultatet visar att användningen av doping är något vanligare bland personer med utländsk bakgrund (utlandsfödd eller med utlandsfödda föräldrar/förälder). Resultatet visar även att skillnaderna mellan pojkar och flickor som missbrukar dopingpreparat i Kalmar inte är så stora, vilket är en tydlig skillnad mot kartläggningen från 1994, där användningen bland pojkar var betydligt vanligare än bland flickor (CAN 1994). Generellt pekar forskningen på att användningen av framförallt av AAS är betydligt vanligare bland pojkar/män än flickor/kvinnor (se t ex CAN 2003; Dodge & Jaccard 2006; Sas-Nowosielsky, 2005).

Inledning

Syftet med denna studie är att undersöka träningsvanor, attityder till doping och dopingproblemets omfattning bland skol- och gymnasieelever samt bland gymbesökare i Kalmar kommun. Studien har sökt att besvara följande frågeställningar:

1. Hur vanligt är användningen av doping?
2. Vilka andra erfarenheter har individer av doping?
3. Hur uppfattar individer tillgången till doping?
4. Vilka attityder har individer till doping?
5. Hur ser träningsvanor ut relaterat till doping?
6. Hur mycket kosttillskott använder individer?
7. Hur kan individers ålder, kön, etnicitet och socioekonomi relateras till doping?

Denna kartläggning utgör delstudie (1) i en övergripande evaluering av antidopingprojektet ”Kalmar växer utan doping”, bestående av sammanlagt tre delstudier (se figur 1). Föreliggande delstudie (1) är en baseline-studie av dopinganvändningen i Kalmar. Denna studie ska upprepas 18 månader efter genomförandet antidopingprojektets insatser, för att mäta eventuella effekter av insatserna. Delstudie (2) syftar till att utvärdera genomförandet av antidopingprojektet. Undersökningsgrupperna utgörs av interventionsprojektets målgrupper, och resultatet i denna studie ligger till grund ligger även till grund för utbildningsinsatserna riktade mot dessa.

Figur 1. *Evalueringens olika delstudier¹*

	Delstudie 1 <i>jan 2007- apr 2007</i>	Delstudie 2 <i>feb 2008 –mars 2008</i>	Delstudie 3 <i>okt 2009-jan 2010</i>
Mål:	Kartläggning <i>AAS</i> , kunskap, attityder och beteenden, förberedande för effekt-evalueringen, delstudie 3	Implementerings-evaluering av <i>KVUDs</i> mål, t ex att: - öka <i>AAS</i> -kompetensen - marknadsföra antidopingarbetet - bilda ett tvärsektoriellt antidopingnätverk	Effekt-evaluering av <i>AAS</i> , Kunskap, attityder och beteenden
Instr.:	Enkät	Standardiserade intervjuer	Enkät
Urval:	<i>KVUDs</i> målgrupper	Nyckelpersoner i <i>KVUD</i> , i målgrupperna bland finansärer	<i>KVUDs</i> målgrupper

¹ *KVUD* ("Kalmar växer utan doping")

Tillvägagångssätt

Vi bedömde att det skulle vara omöjligt att göra en totalundersökning inom de tidsramar och resurser kartläggningen förfogade över, därför omfattar inte kartläggningen alla skolor i Kalmar vilket kan ha påverkat utgången av resultatet. De som ingår i kartläggningen är grundskolans årskurs åtta på: Funkaboskolan, Lindsdalskolan, Ljungbyholmsskolan och Novaskolan samt årskurs ett på gymnasieskolorna Jenny Nyström och Lars Kagg. Totalt ingår 591 skolelever i kartläggningen varav 383 grundskoleelever och 208 gymnasieelever. Kartläggningens andra målgrupp bestående av 327 gymbesökare innefattar gymmen: Friskis & Svettis, Kalmar Atletklubb, Kraftverket, Malkars Träningscenter och Nautilus Gym.

I skolorna har respektive rektor kontaktats och godkänt undersökningen. Enkäterna har enligt överenskommelse med rektor lämnats till skolan för vidare distribuering till respektive klassföreståndare. Svarsfrekvensen bland elever i årskurs åtta hamnade på 84 procent. Bland gymnasieelever i årskurs ett var svarsfrekvensen endast 25 procent. Den viktigaste förklaringen till den låga svarsfrekvensen för gymnasiet är att klassföreståndare inte har delat ut enkäten trots påminnelser. Detta gör naturligtvis att resultaten för denna del av undersökningen måste tolkas mycket försiktigt – de är endast indikativa. Varje gym har vi besökt fyra gånger under en fyraveckorsperiod. Besöken har ägt rum vid olika veckodagar och på olika tidpunkter. Enkäten har också legat ute vid gymmens receptioner tillsammans med en förseglad brevlåda. Att räkna ut svarsfrekvens låter sig inte göras, mot bakgrund av detta speciella tillvägagångssätt, vilket innebär att även dessa resultat bör betraktas med viss försiktighet. Allmänt sett kan vi ändå konstatera att beredvilligheten har varit stor för att fylla i enkäten när vi varit på plats och delat ut den. Samarbetvilligheten har även varit stor i de flesta fall från gymägarnas sida, dock har ett par gym varit motvilligt inställda till genomförandet av studien.

Vi bedömde att problemet med att kartlägga förekomsten av dopingpreparat är behäftat med ett antal svårigheter. Dels finns det problem med så kallad underrapportering, då respondenterna på grund av ämnets känsliga karaktär eventuellt väljer att rapportera ett lägre bruk. Ett ytterligare problem består av så kallad överrapportering, detta kan bero på att man av någon anledning överdriver bruket. Detta problem har så långt det har varit möjligt åtgärdats genom att sortera bort enkäter vilka varit uppenbart oseriöst ifyllda.

Vi bedömer ändå resultaten av denna studie som relativt tillförlitliga, då det gäller skolelever i årskurs åtta. Även undersökningen av gymmen är intressanta mot bakgrund av att området är svårutforskat. I fallet med doping verkar det vara speciellt svårt att få fram information från respondenter, till skillnad från när det t ex gäller missbruk av narkotika (Moberg & Hermansson 2006). Dessutom är det ett nytt forskningsområde i Sverige, och få studier och metodiska upplägg finns att tillgå. Men det gör också att denna del av undersökningen i huvudsak får ses som en pilotstudie.

Kort Historik

Nationella kartläggningar

Förekomsten av anabola androgena steroider (AAS) och andra dopingpreparat är på flera sätt svåra att undersöka och generalisera. Inom idrotten har 99 procent av de dopingtestade i Sverige visat sig vara kemiskt fria från doping, ändå talas det om som ett problem (Andrén-Sandberg 2004). ”Mobilisering mot narkotika” har bland annat påpekat att det finns ett behov att kartlägga så kallade riskpopulationer i det framtida arbetet mot doping, bland annat på gym för att relevant beskriva missbruket (Fries 2006). Ofta har en såkallad riskpopulation inom idrotten varit styrkeidrotterna, vilka ofta känt sig orättvist utpekade.

Problemet med doping betraktas idag även som ett samhällsproblem, utanför idrotten. Sedan 1999 har Polisens och Tullens beslagstatistik tredubblats och antalet misstänkta och lagförda personer fördubblats. Till detta hör att illegal tillverkning ökar, och handeln med dopingpreparat över Internet spelar en allt större roll (RKP & KUT 2005). Ökningen av antalet beslag och misstänkta för dopingbrott avspeglas inte i idrottens kontroller av doping. Det är därför rimligt att undersöka populationer utanför idrottens kontroller.

Kartläggningar av doping och dess omfattning utanför idrotten har genomförts sedan början av 1990-talet. 1993 utförde TEMO på uppdrag av CAN en kartläggning som visade att omkring 1 procent av män mellan 15-29 år någon gång använt doping (SOU 1996:126). En marginell andel kvinnor har i undersökningarna uppgett att de någon gång provat doping (under 1 procent). Dessa siffror har sedan 1993 varit i stort sett oförändrad (CAN 2005).

Bland skolelever har siffrorna även där varit låga. Elevers erfarenheter och eget bruk av dopingpreparat i årskurs nio har sedan 1993 pendlat mellan 0 och 1 procent. 1994 genomfördes en undersökning av sju kommuner och ett län. För pojkar som använt dopingpreparat hamnade siffrorna på mellan 1 och 5 procent. På tre orter översteg siffran 2 procent. Frekvensen av flickor som provat var marginell (under 1 procent). 2004 rapporterades en ökning, då 2 procent av pojkarna och 1 procent i årskurs nio använt doping. Samma resultat uppvisades 2005. Ökningen är dock osäker då frågeställningen ändrades 2004 (CAN 2006). År 2006 visade sig en minskning bland pojkarna till 1 procent.

Redan 1994 gjordes en första kartläggning av situationen avseende doping i Kalmar. Denna initierades av Hälsorådet i Kalmar, och genomfördes av Folkhälsoinstitutet och CAN bland samtliga elever i årskurs nio och kommunens samtliga gymnasieklasser. Undersökningen kom fram till att ungefär 2 procent av pojkarna i årskurs nio och 1 procent av pojkarna i gymnasiet uppgett att de använt doping någon gång. Resultatet i undersökningen från Kalmar skiljde sig inte drastiskt från resultaten i flertalet tidigare undersökningar (CAN 1994).

Kartläggningens resultat

Skolelevers träningsvanor

Av undersökningen framgår att antalet träningstillfällen per vecka minskar med ökad ålder. 8 procent av eleverna i årskurs åtta uppgav att de aldrig tränar, ställt emot 16 procent bland gymnasieelever. Också när det gäller de som tränar ofta, är minskade träningsvanor förbundet med ökad ålder. 22 procent av eleverna i årskurs åtta och 17 procent av gymnasieeleverna tränar 5 gånger per vecka eller mer.

Denna förändring beror främst på pojkars minskade träning. Flickor verkar inte förändra sina träningsvanor nämnvärt. Antalet flickor vilka aldrig tränar uppgår i årskurs åtta till 12 procent, och i gymnasiet ligger denna grupp på 13 procent. Flickor som tränar 5ggr/vecka eller mer uppgick bland skolelever och gymnasieelever till 17 procent. Av pojkarnas träningsvanor kan dock stora förändring utläsas. Pojkar är betydligt aktivare i årskurs åtta än i gymnasiet. En minskning från 25 procent till 16 procent av elever som tränar 5 gånger per vecka eller mer, samtidigt som de 5 procent, vilka i årskurs åtta uppgav att de aldrig tränar, ökat till hela 19 procent.

Dessa skillnader mellan pojkar och flickor kan bero på skillnader i inställning till just träning. En majoritet av flickorna i årskurs åtta, 85 procent, tycker att träning bäst beskrivs utifrån termerna ”för att må bra och ha kul”. Endast 10 procent tycker att träningen är förknippad med ”prestation”.

Flickorna tenderar sedan under gymnasiet att lägga större vikt på ”prestation” samtidigt som variabeln ”gemenskap” och variabeln att träna ”för att må bra och ha kul” tycks minska. Pojkars inställning till vad träning innebär ser betydligt annorlunda ut. I årskurs åtta uppgår 37 procent av pojkarna att träning bäst beskrivs med ”prestation”. Till skillnad från flickorna tycker sedan pojkarna att variabler såsom ”gemenskap” och att träna ”för att må bra och att ha kul” blir viktigare i gymnasiet.

När variabeln ”prestation” kommer på tal kan det vara intressant att titta lite närmare på hur skolelevers användande av kosttillskott ser ut. 14 procent av skoleleverna i årskurs åtta uppgår att de regelbundet använder någon form av kosttillskott. Bland gymnasieeleverna ligger användningen på omkring 12 procent. Undersökningen visar också att pojkar tenderar att använda kosttillskott i högre grad än flickor. Sammantaget bland elever och gymnasister använder omkring 10 procent av flickorna samt 16 procent av pojkarna regelbundet någon form av kosttillskott.

Skolelevers attityder till doping

För att undersöka elevernas attityder till användandet av doping bad vi dem instämma eller ta avstånd till ett antal påståenden. Ett av dessa löd: ”Det är upp till var och en att bestämma om man vill använda dopingpreparat”. En övervägande del av skolelever i årskurs åtta instämde i detta påstående, närmare bestämt 45 procent. Bland gymnasisterna var andelen ännu högre, hela 56 procent. Vad detta skildrar är svårt att säga, men en betydande liberal inställning till bruk av dopingpreparat ser ut att förekomma. Det bör dessutom påpekas att en relativt liten andel (28 procent av högstadiel eleverna och 25 procent av gymnasieeleverna) tog avstånd från detta påstående. Sett ur ett könsperspektiv är attitydskillnaderna endast urskiljbara bland gymnasieeleverna där 62 procent av pojkarna instämmer i påståendet att ”det är upp till var och en att bestämma om man vill använda dopingpreparat” och 51 procent av flickorna.

Skolelevers attityder till användandet av doping förefaller liberaliseras med ökad ålder. Av frågan ”skulle du använda dopingpreparat om det garanterade dig att nå din idealkropp?”, kan utläsas att 8 procent av gymnasieeleverna och 4 procent av eleverna i årskurs åtta svarade ja. En idealkropp kan i vår västerländska kultur se ut på många olika sätt. Bilden av hur en kvinna skall se ut har bland annat formats av de tidiga skyltdockorna vilka under det sena 1800-talet som exponerade kvinnor för de orealistiskt formade figurerna (Björk 1999). Men många fler aspekter har givetvis påverkat skönhetsidealen vilka blivit en del av vår västerländska kultur (Yang et al 2005). Kanske är inte doping ett redskap vi i första hand förknippar med de skönhetsideal kvinnor kämpar med. Doping är snarare något vi associerar med maskulinitet och manlighet, det finns dock även kvinnor vilka anammar detta ideal. Fler pojkar än flickor har visserligen svarat ja på frågan ”skulle du använda doping om det garanterade dig att nå din idealkropp?”, men det är inte med en så stor övervikt som man kanske hade trott.

Tabell 1. *Skulle använda doping om det garanterade dem att nå sin idealkropp. Tabellen läses radvis.*

Kategori	Ja (%)	Nej (%)	Vet ej (%)	<i>n</i>
Pojkar årskurs åtta	5	72	23	198
Flickor årskurs åtta	4	75	20	167
Pojkar gymnasiet	9	69	22	86
Flickor gymnasiet	7	71	22	117
Totalt	6	72	22	569

Den högsta andelen, 9 procent, hittar vi bland pojkarna på gymnasiet, vilket är en liten ökning sedan 1994 års kartläggning i Kalmar då 4 procent av flickorna och 8 procent av pojkarna i gymnasiet kunde tänka sig att använda dopingpreparat för att få en vackrare kropp (CAN 1994).

En markant förändring verkar ha skett bland flickorna avseende attityden till användandet av doping; 7 procent kan tänka sig att använda dopingpreparat för att få en vackrare kropp, jämfört

med 4 procent i 1994 års kartläggning. Det är dock viktigt att framhålla att en majoritet inte skulle använda dopingpreparat även om det gav dem en idealkropp.

Skolelevers erfarenheter av dopingpreparat

För att undersöka skolelevers erfarenheter av doping började vi med att fråga ifall man känner någon som använder doping. Denna fråga säger inte så mycket om omfattningen av problemet då flera respondenter eventuellt känner till samma individs bruk. Det kan dock vara en relevant fråga då den är av mindre känslig art eftersom det inte rör sig om eget bruk. Därför kan frågan också ge oss en indikation på att problemet faktiskt existerar. 5 procent av skolelever i årskurs åtta, och 15 procent i gymnasiet svarade att man känner någon som använder doping. Här kan några skillnader mellan könen uppvisas. Något förvånande är att fler flickor än pojkar i gymnasiet uppgav att de känner någon som använder doping. Det kan spekuleras i om detta beror på att eventuella pojkvänner eller väninnors pojkvänner använder dopingpreparat (jfr Moberg & Hermansson, 2006). Ett fåtal skolelever i årskurs åtta (3 procent) har angett att de ”någon gång blivit erbjuden någon form av dopingpreparat”. Inga skillnader kunde fastställas mellan pojkar och flickor. Tittar vi däremot på skolelever på gymnasiet uppgav 15 procent av pojkarna och endast 5 procent av flickorna att de någon gång blivit erbjudna doping. Detta indikerar att de som handlar med dopingpreparat i första hand riktar sig till unga män, alternativt att pojkarna i större utsträckning befinner sig i miljöer där doping florerar.

Kartläggningen från 1994 visade att 1 procent av pojkar i årskurs nio och 1 procent av pojkar på gymnasiet någon gång använt doping. Av flickorna i 1994 års undersökning hade ingen i årskurs nio och 0 procent² i gymnasiet någon gång använt dopingpreparat (CAN 2004).

Denna undersökning visar på en ökning av missbruket i Kalmar sedan 1994. Av pojkarna uppgav 2 procent av eleverna i årskurs åtta och i gymnasiet att de någon gång använt doping. Bland flickor tycks ökningen vara större, 2 procent av gymnasieeleverna samt 1 procent i årskurs åtta uppgav att de någon gång använt dopingpreparat.

Andelen skolelever vilka anser att ”det är lätt att få tag på dopingpreparat i Kalmar” ökar med åldern. 13 procent av elever i årskurs åtta och 21 procent av gymnasisterna instämde. Även här har pojkarna i årskurs åtta samt i gymnasiet, i större omfattning angett att det är lätt att få tag på dopingpreparat.

² 0 procent motsvarar en frekvens mindre än 0,4 procent, vilket alltså är ett avrundat tal. Det bör också nämnas att undersökningarna inte bör jämföras utan eftertanke då 1994 års kartläggning undersökt elever i årskurs nio och även i undersökningen av gymnasieelever omfattat elever i årskurs två och tre. Därför bör jämförelserna och de förändringar vilka redovisas läsas som indikationer.

Gymbesökarens träningsvanor

Majoriteten av de tillfrågade på Kalmars gym tränar tre till fyra gånger i veckan. Variabler som påverkat träningsfrekvensen var ålder, kön samt utbildning. De i åldersgruppen 21-24 år tränar mest: 13 procent tränar fem gånger eller mer per vecka. Det visade sig även att män tränar betydligt oftare än kvinnor. Ungefär tre av fyra (72 procent) män tränar tre gånger eller mer per vecka medan inte ens hälften (45 procent) av kvinnorna gör detsamma. Även utbildningsgrad visar sig ha betydelse för hur mycket respondenterna tränar. Ju högre utbildning desto mindre träning, 15 procent av dem som endast har grundskoleutbildning tränar fem gånger eller mer per vecka vilket kan jämföras med 8 procent av dem vilka har en slutförd högskoleutbildning.

Utbildningsgraden slår igenom även när respondenterna definierar vad styrketräning innebär för dem. 14 procent av de med grundskoleutbildning tyckte att styrketräning bäst beskrivs med variabeln ”prestation”. Detta var betydligt högre än respondenterna med gymnasieutbildning eller högskoleutbildning (7 procent i båda fallen). I samma fråga tenderar även män att tycka just ”prestation” vara en viktigare variabel än kvinnor. Värt att nämna är dessutom att män förknippade variabeln ”gemenskap” till styrketräning i högre grad än kvinnor (4 procent av männen och 1 procent av kvinnorna).

Även sysselsättning får en betydelse i denna fråga. Arbetslösa ansåg i lägre grad än andra att styrketräning är förknippat med variabeln ”må bra och ha kul”; man ansåg istället att faktorerna ”gemenskap” och ”prestation” var viktiga. Även studerande ansåg att just ”prestation” är viktigare än arbetande, pensionärer och sjukskrivna.

I relation till träningsvanor visar det sig att var tredje gymbesökare i undersökningen regelbundet använder kosttillskott. Av dessa är 8 av 10 män. Det regelbundna bruket av kosttillskott är mest frekvent för åldersgruppen 21-24 år (64 procent). Detta bruk är högre än en ”normal” västerländsk population, där ungefär 40 procent använder någon form av kosttillskott (Andrén-Sandberg 2004). Denna kartläggning visar att de flesta gymbesökare i Kalmar konsumerar mer än det normala västerländska bruket. Bruket är däremot relativt lågt bland dem som är 51 år eller äldre (21 procent).

Gymbesökarens attityder till doping

En klar majoritet, 41 procent, angav att de ”tar helt avstånd” till påståendet att det är ”upp till var och en att bestämma om man vill använda doping”. 25 procent ”instämde helt” till detta påstående. Kvinnor är mer benägna att ta avstånd medan män istället i högre utsträckning instämmer. Utbildningsgrad visade sig ha en stor betydelse i denna fråga.

Tabell 2. *Det är upp till var och en att bestämma om man vill använda doping.*

Kategori	Instämmer (%)	Tar avstånd (%)	n
Grundskoleutbildning	57	35	51
Gymnasieutbildning	44	51	154
Högskoleutbildning	24	67	107
Totalt	40	54	312

Detta är ytterligare en attitydfråga relaterad till ålder. De yngre är betydligt mer toleranta till människors fria val vad gäller missbruket av doping. En övervägande del (72 procent) av åldersgruppen 15-17-åringar och 55 procent av 18-20-åringarna instämmer i resonemanget. Därefter går andelen instämmande individer neråt; med detta inte sagt att denna toleranta attityd försvinner speciellt snabbt. Upp till 40 år, är det en betydande andel (35 procent) vilka tycker det är upp till var och en att bestämma om man vill använda doping. Om man analyserar attityden till påståendet utifrån idrottskategorier finner man flest toleranta svar i kategorin ”kraftsport”, där 52 procent instämmer i påståendet. Även ”kampsport” är en idrottskategori där ett högt antal, 50 procent, instämde, medan idrottsutövare inom ”motionsidrott” samt ”bollsport” instämde till 36 procent respektive 39 procent.

Sammantaget skulle 5 procent ”använda doping om det garanterade dem att nå sin idealkropp”. Denna siffra varierar en del beroende på vem man frågar. Granskar vi kön kan det utläsas att 7 procent av männen respektive 2 procent av kvinnorna svarat ja på denna fråga. De allra yngsta tillfrågade, åldersgruppen 15-20 år, är den grupp som i störst omfattning skulle använda dopingpreparat för att nå sin idealkropp. Det går dock inte att urskilja något tydligt mönster som följer åldersutvecklingen. Ännu en faktor som verkar spela in är utbildningsgrad; 14 procent av de med grundskoleutbildning svarade ja på frågan, men inte heller här kan något entydigt mönster urskiljas. Högre utbildning är inte likställt med en mindre positiv inställning till användandet av doping i detta syfte. Den största variationen från det sammanlagda resultatet hittar vi i idrottskategorierna. 18 procent ur kategorin ”kampsport” angav att de skulle använda dopingpreparat om det garanterade dem att nå sin idealkropp. Detta skall jämföras med nästkommande kategori ”kraftsport” där 9 procent av dem som svarat ja återfanns. I kategorierna ”bollsport” och ”motionsidrott” svarade endast 8 respektive 5 procent ”ja” på frågan.

Gymbesökarens erfarenheter av doping

23 procent av gymbesökarna i undersökningen instämmer i resonemanget att det är ”lätt att få tag på dopingpreparat i Kalmar för den som vill ha”³, varav 10 procent instämde helt. Män förefaller ha

³ Denna fråga är behäftad med ett problem som har att göra med riktigheten och tolkningen av svaren. Eftersom det är en fråga om attityd kan svaren vara gissningar om hur tillgången av doping ser ut i Kalmar. Resultaten skall alltså inte blint tolkas utan hellre ses som indikationer på hur den faktiska tillgången av dopingpreparat ser ut. Det bör även påpekas att de vilka svarat att de som ”tar avstånd” från påståendet, kan ha kännedom om den faktiska tillgången till doping i Kalmar.

lättare att få tag på dopingpreparat än kvinnor. Analyserat utifrån ålder finner vi inga märkbara resultat. När det gäller idrottskategorier skiljer sig resultaten påtagligt⁴.

Tabell 3. *Det är lätt att få tag på doping i Kalmar för den som vill ha*

Kategori	Instämmer (%)	Tar avstånd (%)	<i>n</i>
Kraftsport	40	12	35
Kampsport	34	17	18
Bollsport	26	13	61
Motionsidrott	21	10	166
Ingen	18	13	37
Annan	18	10	51
Totalt	23	11	323

Även utbildningsgrad ger ett resultat värt att titta lite närmare på; 32 procent av dem som har en slutförd grundskoleutbildning uppger att det är lätt att få tag på dopingpreparat i Kalmar, jämfört med 22 procent av de med gymnasieutbildning samt 19 procent av de med högskoleutbildning. I denna fråga kan vi alltså se en skillnad relaterat till utbildningsnivå.

24 procent av de tillfrågade svarade att de ”känner någon som använder doping”. Svaren varierade inte nämnvärt utifrån variabelerna sysselsättning och utbildningsgrad. Däremot återfanns en stor andel vilka kände någon som använder doping i åldersgruppen 31-40 år där 42 procent svarade ”ja”. Även åldersgrupperna 21-24 år och 41-50 svarade ”ja” i högre utsträckning än normalt. En övervikt av män jämfört med kvinnor svarade instämmande på frågan. De största variationerna får vi återigen mellan idrottskategorierna.

Tabell 4. *Känner du någon som använder doping*

Kategori	Ja (%)	Nej (%)	Vet ej (%)	<i>n</i>
Kraftsport	51	40	9	35
Kampsport	44	44	11	18
Bollsport	30	59	12	61
Motionsidrott	24	60	16	167
Annan	18	56	26	50
Ingen	15	64	21	39
Totalt	24	59	17	323

De individer som ”någon gång blivit erbjudna någon form av dopingpreparat” återfinns oftast bland männen i undersökningen (21 procent av männen och 8 procent av kvinnorna); totalt sett gav undersökningen ett utslag på 17 procent. De flesta som någon gång blivit erbjudna doping hittades i åldersgruppen 21-40 år med en övervikt hos dem mellan 31-40 år (28 procent), även åldersgruppen 15-17 uppvisade höga siffror. Betydligt färre mellan 18-20 år (11 procent) uppgav att de någon gång hade blivit erbjudna doping.

⁴ Vad gäller idrottskategorierna bör nämnas att respondenterna fick möjlighet att ange en eller flera aktiviteter, vilket innebär att samma person kan finnas representerad under flera kategorier.

Om vi tittar på vilka olika idrotter man utövar, så ser vi stora skillnader i svaren på frågan om man ”någon gång blivit erbjuden någon form av dopingpreparat”. 44 procent av dem som sysslar med ”kampsport” och 43 procent vilka utövar någon form av ”kraftsport” har blivit erbjudna doping. Detta skall jämföras med de väsentligt lägre frekvenserna för ”motionsidrott” (14 procent) och ”bollsport” (13 procent).

Av dem vilka tränar på gym i Kalmar svarade 4 procent att de ”någon gång använt doping”. Utav dessa hade 20 procent ”någon gång under det senaste året använt doping”. De allra flesta som uppgav att de någon gång använt doping, hade fått tag på preparaten genom en ”vän” (54 procent). Vanligt var även alternativen ”svarta marknaden” och ”internet” varav 15 procent uppgett vardera svarsalternativ. Variationerna blir åter påtagliga då vi analyserar idrottskategorierna. Kampsport och kraftsport förefaller vara de allra mest belastade sporterna då det gäller doping.

Tabell 5. *Har någon gång använt doping?*

Kategori	Ja (%)	Nej (%)	Vet ej (%)	<i>n</i>
Kampsport	17	83	-	35
Kraftsport	14	83	3	18
Annat	12	86	2	51
Motionsidrott	3	96	1	167
Bollsport	2	97	2	60
Ingen	-	100	-	39
Totalt	4	94	1	323

Av dem som någon gång använt doping återfanns en relativt stor andel, 7 procent, bland de arbetslösa i undersökningen, jämfört med 6 procent av de arbetande, 3 procent av högskolestudenterna och 2 procent av gymnasistudenterna.

Missbruket av doping är också förknippat med ålder. Av denna kartläggning kan utläsas att en ökning av missbruket sker ungefär vid 18 års ålder där 3 procent uppgav att de använt doping. Detta stämmer bra överens med tidigare studier som visat att debutåldern ligger ungefär vid 19 år (Dopingjouren 2008; SOU 1996). Tidigare undersökningar har kommit fram till att en typisk missbrukare är i dryga 20 årsåldern, missbruksfrekvensen minskar sedan med stigande ålder (SOU 1996). I denna kartläggning kan utläsas att missbruket verkar öka med åldern. Bland 25-30 åringarna låg andelen missbrukare på 4 procent och i åldergruppen 31-35 år uppgav så många som 15 procent att de använt doping. Bland 41-50 åringar var siffran nere på 5 procent. I den äldsta årsgruppen (äldre än 51 år) var antalet missbrukare nere på 3 procent.

Detta är högre procenttal än som visats i de nationella undersökningar som genomförts av CAN och Temo, där resultaten visar att ungefär 1 procent av männen i åldersgruppen 15-29 har uppgett

att de någon gång prövat doping (CAN 2006). Denna kartläggning har dock vänt sig till gymbesökare, vilka torde vara en så kallad riskpopulation, därför är också det totala resultatet avseende doping användning på 4 procent, varav 5 procent hos männen och 4 procent bland kvinnorna, inte helt överraskande siffror.

Sociala faktorer sammanhängande med doping

Ålder och missbruket

Uppgifter kring missbruket av dopingpreparat och ålder skiljer sig lite mellan olika undersökningar. De flesta undersökningar hävdar att det största missbruket av doping finns i ett åldersspann mellan 18-25 år (se t ex Dopingjouren 2008). Debuten vid AAS-missbruk ligger något senare än vid andra typer av drogmissbruk (Moberg & Hermansson 2006). Dopingjouren har dock uppmärksammat en tydlig tendens under de senaste åren där missbruket både går längre ner i åldrarna och fortsätter högre upp (Toll 2005).

Denna kartläggning bekräftar ganska väl denna bild. Missbruket bland skolelever i grundskolans årskurs åtta och gymnasieelever i årskurs ett är 2 procent. Om vi sedan jämför skolundersökningen med studien av gym, kan så sker successiv ökning av antalet som använt doping med stigande ålder. Flest antal användare fann vi i ålderskategorin 31-35 år. Att de flesta användarna av doping hamnar i denna ålderskategori är ett resultat som avviker något mot tidigare studier, som funnit de flesta missbrukarna mellan åldrarna 18 och 25 år. Efter 35 års ålder sker en långsam minskning relaterat till åldersutvecklingen.

Tabell 6. *Har någon gång använt doping.*

Kategori	Ja (%)	Nej (%)	<i>n</i>
18-20	3	97	38
21-24	3	94	70
25-30	4	95	78
31-35	15	84	26
36-40	6	94	17
41-50	5	92	40
51+	3	94	32
Totalt	4	94	323

Socioekonomiska samband med missbruket

CAN (2006) har i arbetet med kartläggandet av doping upptäckt att socioekonomiska faktorer som utbildning och sysselsättning påverkar frekvensen av missbruket. Andelarna som prövat dopingpreparat var något högre i gruppen arbetslösa och i den grupp som enbart hade grundskoleutbildning. CAN:s resultat visade att andelen som använt doping i gruppen ”arbetslösa” uppgick till 3 procent och 2 procent för dem med grundskoleutbildning. Dessa resultat kan jämföras med siffran för samtliga tillfrågade, som låg på 1 procent (CAN 2006). Detta bekräftas av

psykologen Stig Hellings nyckelpersonsundersökning 1995. Utav intervjuerna framkom att missbruket var kopplat till de resurssvagare samhällsgrupperna i samhället (SOU 1996).

I denna kartläggning av gymbesökare vilka här benämnts som en riskpopulation uppgick andelen ”arbetslösa” missbrukare till 7 procent. Det bör dock poängteras att även 6 procent ”arbetande” uppgav att de använt doping. Det krävs alltså ytterligare variabler för att fastställa ett samband mellan doping och sysselsättning. I denna analys får sambandet snarare betraktas som indikativt - särskilt som båda grupperna ”arbetslösa” och ”arbetande” är heterogena grupper. CAN (2006) såg dessutom ett förhöjt missbruk bland dem vilka endast hade grundskoleutbildning. Ett sådant samband går inte att fastställa från denna kartläggning. Tvärtom uppvisar kartläggningen av gymbesökare i Kalmar en förhöjd andel hos de med högskoleutbildning.

En variabel som ger en indikation på en persons inkomstnivå är ”bostadstyp”. En person boende i exempelvis en villa vilket är förknippat med en äganderätt har vanligtvis en högre inkomst än en person i en hyreslägenhet.⁵ Av denna variabel kan utläsas att de vilka bor i hyresrätt och bostadsrätt har en ökad konsumtion av doping; 6 procent av personen boende i dessa två bostadstyper angav att de använt doping. Detta skall jämföras med gruppen boende i villa, i vilken inte mer än 1 procent använt doping. Detta samband var även tydligt i kartläggningen av skolelevers erfarenheter av doping. Ett något förhöjt missbruk av doping (3 procent) fanns bland de skolelever som bodde i hyresrätt, vilket skall jämföras med 2 procent bland samtliga tillfrågade.

Kartläggningen indikerar att missbruket är förknippat med en persons inkomstnivå och socioekonomiska status. Sysselsättning och bostadstyp är enligt denna studie faktorer som kan påverka frekvensen av missbruk.

Etnicitet och doping

Andelen individer som någon gång använt doping uppgick på gymmen till 9 procent av dem som talar ”svenska och ett annat språk” hemma i familjen. Denna siffra skall jämföras med de personer som talar ”endast svenska” hemma, som hamnade på 4 procent. Resultaten visar alltså på ett förhöjt missbruk bland individer med utländsk bakgrund (utlandsfödd eller med utlandsfödda föräldrar/förälder). Detta går i linje med 2005 års undersökning av mönstrande, där det var dubbelt så vanligt med erfarenheter av doping för personer med utländsk bakgrund jämfört med svenskfödda med svenskfödda föräldrar (CAN 2006). I kartläggningen av skolelever i Kalmar påverkades frekvensen till mycket liten grad av variabeln etnicitet. Variationen var mindre än 0,5

⁵ Av 2005 års statistik från SCB kan utläsas att upplåtelseformen hyresrätt är den billigaste boendetyper och ökar i kostnad i nästkommande ordning bostadsrätt och äganderätt. Detta berättar hur mycket en genomsnittlig person lägger på sin bostad. Vidare kan av statistik från SCB även konsumtionsutrymmet utforskas. Där kan utläsas att en genomsnittlig person med äganderätt har ett större konsumtionsutrymme än boende i bostadsrätt och minst har en person i hyresrätt. Detta ger oss alltså en pålitlig bild av en persons ekonomi i förhållande till bostadstyp.

procent. Därför kan inga samband mellan etnicitet och erfarenheter av doping påpekas i detta sammanhang.

Genus och doping

Av kartläggningen resultat kan utläsas endast ett något högre missbruk bland män än kvinnor (5 procent män respektive 4 procent kvinnor på gymmen, 2 procent av både unga män och kvinnor i gymnasiet, och 2 procent pojkar respektive 1 procent kvinnor bland skolelever). Mot bakgrund av de få kartläggningar som är gjorda i Sverige, så ligger procenttalen för framförallt skolungdomar högt i Kalmar. Ännu mer anmärkningsvärt är det höga procenttalet bland unga kvinnor i gymnasiet. Den totala användningen av doping bland män på gymmen sticker inte ut i relation till svenska förhållanden, om man betraktar gymmen som en riskmiljö. Däremot är siffrorna låga om man t ex jämför med vårt grannland Tyskland, där relativt omfattande kartläggningar på gym har påvisat en användning av AAS som ligger på mellan 12 och 14 procent. Bakom dessa siffror finns en klar majoritet män (Simon et al 2006; Striegel et al 2005). I Kalmar visade sig att skillnaderna mellan män och kvinnor avseende användningen av doping var betydligt mindre än förväntat, även på gymmen.

Vad höga siffrorna för användning av doping bland kvinnor i Kalmar betyder är svårt att säga. Vanligen betraktas framförallt användningen av AAS i samband med muskelbyggande, som ett manligt fenomen, och forskningen visar också tydligt detta (se t ex CAN 2003; Dodge & Jaccard 2006; Sas-Nowosielsky, 2005). Men samtidigt har intresset för ”skulpterade kroppar”, även börjat intressera kvinnor som tränar i fitnessmiljöer (Johansson 1998). Användningen av olika bantningspreparat som är dopingklassade är en förklaring som ligger mer i linje med vad man kan förvänta sig av den påverkan som unga kvinnor kan uppleva från samhällets syn på kvinnliga skönhetsideal (jfr Johansson 2006).

När det gäller synen på effekten av doping finns det dock klara skillnader mellan män och kvinnor på gym. (Skillnaden är snarlik bland skol- och gymnasieelever.)

Tabell 7. *Doping bidrar till bättre prestationsförmåga*

Kategori	Instämmer (%)	Tar avstånd (%)	<i>n</i>
Män	78	13	215
Kvinnor	57	23	104
Totalt	71	16	320

Prestation och manlighet

Den prestationsinriktade kroppskulturen på gymmen, där man är ute efter en muskulös, fettsnål och atletisk kropp är enligt Johansson (1998) något som har med modern problematisk manlighet att göra. Johansson menar att det existerar en viss typ av manlig kultur på gymmen. Det är en disciplinerad, målinriktad och prestationsbetonad kultur, inom vilken pojkar och män strävar efter en fettsnål, muskulös och atletisk kropp. Denna kroppskultur kan tolkas som en bild av en modern problematisk manlighet, där manligheten gestaltas av kroppens muskelmassa. Detta är problematiskt då muskler i dagens samhälle förlorat sitt syfte – men inte i den manliga gymkulturen. Muskler är med andra ord inte synonymt med manlighet, utan andra egenskaper definierar idag begreppet manlighet (Johansson 1998).

Forskare har också pekat på att skillnader mellan könen i användning av AAS beror på att dagens mer jämställda västerländska samhälle har lett till att många män känner en osäkerhet i sin mansroll. Studier har påvisat att män som känner en osäkerhet kring mansrollen och den manliga kroppen är överrepresenterade bland AAS-användare (se Keane 2005). Att bygga muskler är ett sätt att hantera denna osäkerhet; muskler symboliserar mycket konkret och kroppsligt en manlig identitet, därmed blir denna metod attraktiv för män med denna osäkerhet kring sin manliga identitet. Problematiken kring detta, som Johansson (1998) diskuterar, har att göra med att muskler i dagens samhälle inte är de viktiga markörer som de framstår som i den manliga kroppsbyggarkulturen. Fast bilden är tvetydig; synen på mannens kropp i västvärlden går mot ett allt mer muskulöst ideal (Yang et al 2006).

Det finns dock även forskare som ifrågasätter detta synsätt. Monaghan (2001) menar att skillnaderna mellan män och kvinnor då det gäller användningen av AAS, beror inte på värderingar i samhället som påverkar männen, utan tvärtom är det kvinnorna som påverkas av samhälleliga genusvärderingar. Muskulösa kvinnor går inte ihop med dagens kvinnliga skönhetsideal, och detta är en tillbakahållande faktor då det gäller kvinnlig bodybuilding och användning av AAS.

Några slutsatser kring dessa perspektiv kan vi inte dra mot bakgrund av Kalmar-kartläggningen. Denna undersökning kan endast peka på att män använder doping endast i något högre grad än kvinnor, och att män tränar oftare och mer prestationsinriktat än kvinnor.

Doping och kosttillskott

I en stor amerikansk studie av elever på high-school har man funnit ett starkt samband mellan användningen av kosttillskott och användningen av anabola androgena steroider. Sannolikheten för missbruk av AAS var 26 gånger så stor om man regelbundet åt kosttillskott (Dodge & Jaccard, 2006). Av de tillfrågade i Kalmar-studien använde män i högre utsträckning kosttillskott än kvinnor

(54 procent män respektive 39 procent kvinnor). Användandet av kosttillskott ökade dessutom med frekvensen av träning, särskilt markant var det för män vilka tränade 5-6 gånger per vecka där hela 89 procent regelbundet använde kosttillskott. I detta sammanhang kan det även vara viktigt att peka på att forskning pekar på ett samband mellan AAS-missbruk och idrottsaktivitet; idrottsligt aktiva, och då gäller det inte enbart elitidrottare, tenderar att använda både kosttillskott och doping i högre grad än de som inte är idrottsligt aktiva (Dodge & Jaccard 2006).

Referenslista

- Andrén-Sandberg, Å (2004) *Doping*. Lund: HB Blentarps idrottsmedicin.
- Björk, N (1999) *Sirenernas sång – tankar kring modernitet och kön*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- CAN (1994) *Kalmarelevens doping- och drogvapor: Rapport 1994:7*. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN) och Folkhälsoinstitutet.
- CAN (2003) *Drogutvecklingen i Sverige: Rapport 2003:71*. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN), Folkhälsoinstitutet.
- Dodge, T L & Jaccard, J J (2006) "The effect of high school sports participation on the use of performance-enhancing substances in young adulthood"; *Journal of Adolescent Health*, 39; 3; 367-373.
- Johansson, T (1997) *Den skulpterade kroppen*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Keane, H (2005) "Diagnosing the male steroid user: drug use, body image and disordered masculinity"; *Health*, 9; 2; 189-208.
- Moberg, T & Hermansson, G (2006) *Mandom, mod och morske män*. Göteborg: Mediahuset i Göteborg AB.
- Monaghan, L F (2001) *Bodybuilders drugs and risk*. New York: Routledge.
- Sas-Nowosielski, K (2006) "The abuse of anabolic-androgenic steroids by Polish school-aged adolescents"; *Biology of Sport*, 23; 3; 225-235.
- Simon, P, Striegel, H, Aust, F, et al (2006) "Doping in fitness sports: estimated number of unreported cases and individual probability of doping"; *Addiction*, 101; 11; 1540-1644.
- SOU (1996) *Doping i folkhälsoperspektiv – betänkande av utredningen om doping*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Striegel, H; Simon, P; Frisch, S, et al (2006) "Anabolic ergogenic substance users in fitness-sports: A distinct group supported by the health care system"; *Drug and Alcohol Dependence*, 81; 1; 11-19.
- Toll, M, Thurelius, A-M & Bäckström Rams, C (2005) *Dopning – fakta och erfarenheter av missbruk*. Stockholm: Förlagshuset Gothia AB.
- Yang, C F J, Gray, P, Pope, H G (2005) "Male body image in Taiwan versus the West: Yanggang Zhiqi meets the adonis complex"; *American Journal of Psychiatry*, 162; 2; 263-269.

Internet

- CAN (2005). *Drogutvecklingen i Sverige 2005*.
http://www.can.se/docs/press_rapporter/CAN_RS_91.pdf
- CAN (2006). *Drogutvecklingen i Sverige 2006*.
http://www.can.se/docs/press_rapporter/CAN_RS_98.pdf

Dopingjouren (2008) (www.dopingjouren.se)

-Fakta:

<<http://www.dopingjouren.nu/page.asp?page=fakta>> (2008-03-19).

Fries Björn (2006). *Aktionsplan mot missbruk av hormonpreparat*.

http://www.mobilisera.nu/upload/Aktionsplan%20mot%20missbruk%20av%20hormonpreparat_webb.pdf

RKP & KUT (2005). *Narkotikasituationen i Sverige – Årsrapport 2004*.

http://polisen.se/mediaarchive/4347/3473/Arsrapport_2004.pdf

SCB (2007) *Hushållens ekonomi*.

<http://www.ssd.scb.se/databaser/makro/MainTable.asp?yp=tansss&xu=C9233001&omradekod=HE&omradetext=Hush%E5llens+ekonomi&lang=1>